

Op Feynoord zal de leesles waarschijnlijk niet in zo'n ruim lokaal zijn gegeven als hier, in de R'damse gevangenis ± 1840.

Utrecht wijst Feyenoord af

Hoe regenten een vorstelijk plan tegenwerkten

Hoog en laag hield zich in de negentiende eeuw bezig met de vraag hoe er een eind moest worden gemaakt aan de armoede. Moest het landelijk gebeuren of was het een zaak voor de kerkelijke autoriteiten in de gemeente waar de armen woonden?

Moest er iets met de belastingen gebeuren of waren de armen gewoon te lui en moest hen desnoods met grove maatregelen ijver worden geleerd?

In de praktijk werd nogal eens gekozen voor werkverschaffing, bijvoorbeeld in de vorm van een school waar aan arme kinderen het spinnen en weven werd geleerd. Allerlei vliegen in één klap: de kinderen van de straat zonder dat het veel kostte; met een beetje geluk zou zo'n school zichzelf bedruipen omdat de kinderen immers produceerden; in elk geval zou hen de luiheid worden afgeleerd. Uit het volgende zal blijken dat er ook wel bezwaren tegen de plannen die werden

ontwikkeld naar voren werden gebracht.

Alsof het Utrechtse gemeentebestuur eind 1814 nog niet genoeg aan het hoofd had werd het door de Gouverneur van de provincie uitgenodigd om propaganda te maken voor een spinschool elders. Onder andere moest reclamemateriaal in de vorm van een programma van de wezeninrichting annex spinschool die in 1812 op Feyenoord bij Rotterdam was gesticht worden doorgestuurd. Naar de besturen van de weeshuizen. Met de boodschap dat de soevereine vorst het plan steunde en dat er dus kinderen uit de gewenste leeftijdsklassen moesten worden heengestuurd.

De kinderen zouden op Feyenoord goed worden beziggehouden: van 5 tot 9, 10 tot 14 en 16 tot 20 uur zouden ze dagelijks in touw zijn. Van deze twaalf uren was er één bestemd voor „oefening van eerstnoodige wetenschappen”, te weten rekenen, schrijven en lezen. (U ziet, aan overheden en besturen lag het niet als er nog kinderen analfabeet bleven.) Voor het slapen was 8 uur per dag uitgetrokken. De rest van de tijd en de zondag waren vrij, behalve dat er dan gestudeerd moest worden op natuur-, aardrijks- en zedekunde en geschiedenis. Luieren was er dus nauwelijks bij.

De kinderen werden fors gevoed; wat eenzijdig misschien, maar dat was in die tijd gewoon. Het programma beloofde per dag $\frac{1}{2}$ pond brood, $\frac{1}{4}$ pond vlees, $\frac{1}{4}$ pond gerst of $\frac{1}{2}$ pond peulvruch-

ten, aardappelen, wortelen of groente (dit afhankelijk van 't seizoen).

Verder zout, azijn en een kwart pint bier bij het ochtendbrood, „tot de ontnugtering". Er werd brood van goede kwaliteit beloofd. Niet dus afgekeurd brood, zoals ook wel gebeurde. De andere voedingsmiddelen die zijn genoemd werden bijeengekookt tot zogenaamde Rumfordse soep.

Zo te zien een redelijk programma waarin de kinderen veel konden leren. Dat ze hard moesten werken was in die tijd normaal. Gevaar voor hun gezondheid zat daar niet in. Elke week zouden ze bovendien worden „gezuiverd, gereinigd en van schoon linnen voorzien" evenals van schone beddelakens.

Toch weigerden de weeshuisbesturen van Utrecht kinderen te leveren. Meestal na een breedsprakige inleiding vol loftuigen op Willem die het allemaal zo goed wist aan te pakken. Maar niet minder resoluut. Om verschillende redenen.

Allereerst was er het geldgebrek. De Franse tijd had de geldmiddelen uitgeput, de inkomsten waren zeer sterk afgenomen en de bodem van de schatkisten was niet eens meer bedekt. Er was dus geen geld om het „entreegeld" te betalen, terwijl er bovendien jaarlijks nog f 50,— zou moeten worden bijgedragen in de kosten van de kinderen. Dat was wel minder dan de complete verzorging van een kind in een weeshuis kostte: ongeveer f 120,—. Maar de wezen werden al jong uitbesteed in pleeggezinnen waar ze meewerkten voor de kost. Zo een „besteding" kostte het weeshuis jaarlijks maar een gulden of vijfendertig, in elk geval minder dan Feyenoord kostte.

Een tweede bezwaar was, dat de kinderen er niet méér leerden dan spinnen, wolkammen en huishoudelijk werk. De r.k. regenten herinnerden aan hun eigen ervaring met een spinschool: die moest om het algemeen verzet van de kinderen worden gesloten. Dat lijkt op inspraak of zo iets, maar het zal wel betekenen dat de kinderen deserteerden en saboteerden. Ze haatten het werk en leverden zeer slecht garen af.

Verschillende anderen kwamen met hetzelfde argument: de kinderen verfoeiden dat werk, omdat er geen rekening werd gehouden met hun persoonlijke aanleg. Allemaal moesten ze nu hetzelfde beroep leren; in de textielnijverheid nog wel terwijl „de kwijnende staat der fabrieken van dien aart, in ons land, geen hoop oplevert, dat deze kinderen, wanneer hun getal eenigszins aanmerkelijk wordt, alle hierin een genoegzaam bestaan zoude kunnen vinden." Dat wist iedereen: in de textiel waren weinig kansen om een „eerlijk bestaan te vinden, waardoor zij zich tot den kring van geächte leden der maatschappij kunnen verheffen."

Als derde bezwaar tegen opsturen naar Feyenoord

werd genoemd, dat de kinderen in het eigen huis niet gemist konden worden, omdat ze allerlei noodzakelijk werk deden. Zo hadden de r.k. weesmeisjes, beroemd om hun naaiwerk, in 1814 net voor alle wezen in het tehuis nieuwe kleren gemaakt. Het zou toch wel erg nadelig zijn ze nu naar Feyenoord te sturen. Daar zouden ze alweer in nieuwe gestichtskleren worden gestoken, betaald van de entreegelden. Voor een meisje f 50,—, voor een jongen f 40,—. Jongens kleden was duidelijk goedkoper dan meisjes: een korte bruine „buis" met opstaande kraag, lange grijze broek, grijze muts met groene rand, terwijl een meisje, behalve natuurlijk het nodige ondergoed, een bruin jak met groene liggende kraag, een grijze rok, een groen voorschoot en een zwarte muts droeg. Plus kousen en schoenen.

Het laatste argument tegen het wegzenden van de kinderen was, dat men de directeur van Feyenoord niet kende. Het werd alleen maar door de r.k. regenten uitgesproken, de rest heeft het wellicht uit pure eerbied voor Willem binnengehouden. Er was met die onbekende man geen enkele garantie dat het instituut goed zou blijven draaien als de overheid het niet langer subsidieerde. In Nederland waren al meer van dergelijke instellingen mislukt. Ze voelden er niets voor hun wezen aan zulke teleurstellingen bloot te stellen. Er zat voor de burgemeester van Utrecht weinig anders op, dan de gouverneur te melden dat er geen Utrechtse wezen zouden worden opgestuurd, omdat er geen geld voor was. De andere argumenten liet hij weg.

Het is zinvol de gehanteerde argumenten eens wat nader te bezien. De geldnood was heel duidelijk. Jarenlang was de economie van Nederland niet van het lage pitje afgehaald. Het erge was ir zulke omstandigheden dat de opbrengst van collectes dan juist daalde, terwijl er extra veel werk moest worden gedaan. In die situatie is het geheel logisch dat men niet meer geld uitgeeft dan hoogst noodzakelijk is. En uitbesteden was nu eenmaal goedkoper. De pleegouders konden immers van de werkkraft van hun pupil profiteren en kregen geld toe. Een vorm van uitbuiting waarschijnlijk, want bij wie konden de kinderen klagen als ze zich misbruikt voelden?

Het was gewoon dat ze veel uren werkten. Ook in het weeshuis zelf immers. Pas als de pleegouders grof lichamelijk geweld gebruikten zou het te erg worden; een gewoon flink pak slaag was, en is in veler ogen nog steeds, te beschouwen als een gezonde opvoedkundige maatregel. „Spaart Uw zoon de roede niet" staat er immers in de Bijbel. Toch zou het niet rechtvaardig zijn de regenten te verwijten dat ze de kinderen aan uitbuiting blootstelden om goedkoop van de zorgen af te komen. Een zuinig bestuur kan nooit kwaad en de kinderen bleven in de buurt zodat tegen al te

gekke dingen kon worden gewaakt. Echte zorg voor de belangen van de kinderen kan er namelijk best ook achter hebben gezeten. Kijk maar naar het tweede bezwaar dat tegen het plan werd aangevoerd: ze zouden geen goed beroep leren. Er was immers inderdaad geen behoefte aan drommen nieuwe spinners, zeker niet nadat de eerste spinnmachines in Nederland waren geïnstalleerd. Nu was spinnen wel zo ongeveer het enige werk waarmee men een massa kinderen tegelijk kon bezighouden zonder dat intensief toezicht noodzakelijk was. En er waren ook mensen die zeiden dat de kinderen na een paar jaar spinnen, eenvoudige arbeid die toch nog geld opbracht, best een ander beroep konden leren. Ze zouden dan eventueel gemakkelijk een bijverdienste voor hun oude dag kunnen vinden ook.

Maar de regenten constateerden terecht, dat er

kinderen gericht was op het vinden van een plaats binnen de eigen klasse. De opleiding behoeft er dus niet op te zijn gericht flink vooruit te komen, maatschappelijk op te klimmen. God had immers iedereen in zijn eigen klasse en stand geplaatst; wie deze ordening verstoortte schiep onrust.

Ook in het bezwaar dat men de leider van Feyenoord niet kende, klinkt bezorgdheid voor het lot van de kinderen door. Het feit dat Willem deze man vertrouwde was blijkbaar niet voldoende om de nuchtere regenten te overtuigen. Wilden ze zich niet van hogerhand laten beroven van hun taak: verzorging van de wezen? Zaten er niet-inde-stukken-vermelde egoïstische redenen achter? Misschien waren ze er wel van overtuigd dat kinderarbeid op de voorgestelde manier nooit iets kon opleveren.

Ze kregen wel gelijk. Misschien moeten we zeggen: „natuurlijk, want er werden bijna geen kinderen uit andere plaatsen naar Feyenoord gestuurd“. Het kan ook best komen doordat de directeur inderdaad onbekwaam was en er niet in slaagde met de hem verleende subsidie zijn bedrijf rendabel te maken. Of was de subsidie onvoldoende om de eerste kosten van zo'n bedrijf te helpen overwinnen? In het bronnenmateriaal is geen antwoord te vinden. Wel een mooi verhaal dat in het Rotterdams Jaarboekje van 1939 door mr. H. C. Hazewinkel is verteld. Van harte aanbevelen.

Weer mislukte een plan; de arme kinderen bleven in Utrecht. Zo liepen ze de kans mis dat artikel 27 van het Feyenoord program op hen werd toegepast: „De kinderen wordt handleiding gegeven tot muzikaal gezang, gerigt zoo veel zulks overeenstemt met hun stand en dan aard van hun werk, vermits eene vrolijke opgeruimdheid veel toebrengt tot de verëischte vluheid van een goed werkman, alsmede om daar door onschuldige vermarken van goeden smaak voor hen te vermeerderen.“ Je moet er niet aan denken!

P. D. 't Hart

VOORWAARDEN, volgens welke G. J. TER HOEVEN, in deszelfs Instituut en Fabriek, gevestigd te Fijnoord, Provincie Zuid-Holland, Kinderen uit Godshuizen en Liefdadige Gefichtten overneemt.

ARTIKEL 1.

De Kinderen worden overgenomen van 8 tot 14 jaren, naar mate dezelve in de Fabriek, bestaande in de verwerking en fabricceering van Wolle, Catocoon of Zijde, zoo als de tijdsomstandigheden inzelve geraden maken, worden gevestigd, en tot den ouderdom van 20 jaren in het Instituut verpleegd, voorbehoudens de verplichting en onderwerping aan de wetten van het Gouvernement en het terugvoeren hunner Familien; in welke beide gevallen de Kinderen dedelijk, met in schroming der bepaling in Art. 5 gemaakt, worden ontfangen.

ART. 2.

Dezeve Kinderen moeten volkomen gezond en vrij van alle lichaamsgebreken en besmettende ongemakken zijn; wordende die geenen, welke door ongemeene ziekens bezog of anderszins tot de verëichte werkzaamheden ongeëchtikt worden, aan de Godshuizen en Liefdadige Gefichtten teruggegeven.

ART. 3.

Voor ieder Meisje wordt betaald f 50.- en voor ieder Jonge f 40.- voor hunne uitrusting, bestaande in Uniform- en Onderkleedren, te betalen in eens bij het overgeven der Kinderen, of, in geval hezelve voor de Godshuizen en Liefdadige Gefichtten te zeer moet bezwaren, gedurende het eerste jaar in quartalen, zoo als bij het volgende Artikel is omschreven.

Wordende daarogens de Kinderen bij hun vertrek uit het Instituut eene uitrusting in Kleedren tot gelijke waarde medegegeven, of, indien de Armen-Directien genoemde uitrusting zelven wilden effectueeren, gemelde somma's aan de Godshuizen en Liefdadige Gefichtten tot dat einde gerequiereerd, en tevens aan de Kinderen uitersteit alle zodanige Gelden, Goederen, Kleedren, Linnens enz.; als volgens te houdene aantekening boven de voornoemde uitrusting ten hunnen behoeve mogt zijn opgepaard of aangekoge.

En eindelijk de Kleedren, waarmede de Kinderen worden overgegeven of het Instituut uitgaan, over en weer binnen den tijd van vier weken straggende.

ART. 4.

Wijders wordt voor ieder Kind betaald een toelage van f 50.- 's jaarlijks, in quartalen, ter somma van f 12.50.- ieder, te weten: het eerste quartal bij het overgeven der Kinderen en de overige quartalen van drie tot drie maanden, bij voorbetaling op elke eerste te verschijnen dag.

ART. 5.

En laatsteit wordt voor ieder Kind, binnen den tijd van een jaar het Instituut noemde verlaten, zodanig dat de Godshuizen daardoor van dezelve worden ontlust, de voorrebeve toelage tot f 100.-, en binnen den tijd van twee jaren uitgaande, tot f 75.- 's jaarlijks vermeerderd.

En daarogens verëiffend de f 50.- en f 40.- voor deszeve uitrusting betaald, waarvan, in geval Kinderen zich mogten verwijderen, f 20.- voor een Meisje en f 16.- voor een Jonge, voor de Kleedren, welke dezelve medenemen, zal worden afgetrokken.

veel meer behoefte was aan geschoolde ambachtslieden. Ons kan in deze redenering alleen maar storen dat de gehele opvoeding van deze wees-

Provincie

Bladerend in afleveringen van het Bulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond kwam ik enkele berichten en artikelen tegen die betrekking hebben op onze provincie. In de jaargang 1974 was dat een kort verslag van de bevindingen van het Instituut voor Prehistorie te Leiden bij het onderzoek van een grote grafheuvel, die op het landgoed Dijnseburg in de gemeente Zeist zal moeten wijken voor de aanleg van de nieuwe autostada naar Amersfoort. De heuvel was reeds sterk verstoord, er deden zich dan ook nog